

”ÖGA FÖR ÖGA”

Vinterstormen stod in från havet och slagregnet flödade som om alla himlens slussar hade varit öppna den afton när jag sammanträffade med Irgun Zvai Leumis extremister, vilkas paroller om desperat kamp och vedergällning under dessa veckor och månader tecknade ett dramatiskt och blodigt mönster i den palestinska konfliktens marginal. Blåsten slet och suckade bland de gungande palmkronorna, vitkammade rebelliska sjöar rullade skummande in från det djupa mörkret över havet, floder av regnvatten jagades fram av vinden över asfalten; kvällen tycktes full av teatraliska gester och elementär tragik och bildade osökt en inramning åt mötet med denna underjordiska organisation vars attityd också var teatralisk, uppjagad, hysterisk och djupt tragisk.

Varken denna konfrontation eller de undersökningar jag hann göra under Palestinatiden kunde bekräfta de anklagelser för ”fascism” som ibland riktades mot denna organisation från moderata judiska kretsar. Man kom närmast denna beteckning om man betraktade Irgun som en rörelse ledd av demagogiska agitatorer vilka föredrog den dramatiska attityden framför den bittra nödvändig-

heten och därmed skördade en lättköpt popularitet bland de kretsar av den misshandlade judendomen som utvecklingen hade gjort döv för fortsatta appeller om moderation och lojalitet; en organisation inom vilken en principkult höll på att arbeta sig fram jämsides med en appell till vapnen som enda vägvisare ut ur judendomens historiska och aktuella kris. Men en sådan beskrivning täckte inte organisationen som helhet, dess ursprung och dess tankegångar.

Irgun Zvai Leumi var liksom andra judiska grupperingar en utpräglat palestinsk produkt med en palestinsk målsättning, skapad under helt andra betingelser än de som hade fött fascistiska rörelser inom självständiga stater och åtminstone hittills helt underordnad den nationella sakens krav. En sådan distinktion är viktig: om palestinsk ungdom drogs till Irgun eller till dess vänsterorienterade avläggare, Sterngruppen, var det inte ett resultat av ”fascistiska” eller ”kommunistiska” böjelser utan en följd av palestinska och judiska nödvändigheter, en desperation under slagen. Vilka inflytanden de historiska idéerna hade inom Palestina skulle troligen visa sig långt senare, när den judiska nationalstaten redan var bildad och stabiliserad. För dagen mobiliserades alla aktiva krafter för motstånd mot det mäktiga yttre trycket och för ett enda samlande mål: den nationella självständigheten.

Olika uppfattning om medel och mål för den nationella kampen vållade de slitningar som under det judiska samhällets mest kritiska månader

hotade att driva in en kil mot dess inre front, och som under första vapenstilleståndet sommaren 1948 yttrade sig i en blodig sammanstötning mellan Haganah och Irgun på Tel Avivs badstrand, där Irguns transportfartyg sattes på grund och sköts i brand av Haganah under försök att landsätta soldater och vapen, trotsande vapenstilleståndets villkor. Denna batalj, liksom fönsterkrossningen på Dizengoff street och andra sammanstötningar mellan försvarsorganisationen och kampgruppen, var praktiska yttringar av den åsiktsbrytning, den konflikt mellan moderation och desperation, som oundvikligt måste uppstå under judarnas kamp för det nationella målet, som redan för ett decennium sedan hade kommit Irgun att bryta sig ut från den stora organisationen och som sedan dess samlade skaror av desillusionerad, förbittrad ungdom kring dess paroller.

Stater som nyligen uthärdade den tyska ockupationen har goda förutsättningar att bedöma hur en sådan splittring uppkommer inom den nationella motståndsfrenten, och hur splittringen kan utnyttjas av den makt, mot vilken fronten är riktad. Detta är naturligtvis ingen direkt parallell: Palestina utgör ett särfall bland nationellt kämpande stater, långt ensamare än någon av de andra och kämpande emot en "ockupant" som på samma gång var en potentiell vän och vars framtida vänskap man var beroende av, samtidigt som man bekämpade honom. Att uppträda konsekvent och samlat under sådana omständigheter är mera än något folk skulle vara mäktigt, också om det inte hade drabbats av

sådana fruktansvärda slag som judendomen nyss hade uthärdat.

Irgun Zvai Leumi var en oundviklig produkt av reella förhållanden, hur mycket dess existens och dess metoder än var att beklaga: om extremisterna var den bacillhärd som den brittiska propagandan ville göra dem till, så var Englands imperiepolitik den buljong i vilken bacillerna levde. De gångna årens existenskamp och dessa vårmånader som hastigt förde krisen mot dess dramatiska kulmen utgjorde Irguns naturliga miljö, en kampatmosfär där den desperata handlingen, den heroiska aktionen, den rasande vedergällningen, den bullrande parollen och själva hysterin verkade starkt engagerande på sinnena och appellerade mera omedelbart än parollerna om återhållsamhet och besinning. Organisationen skulle bestå så länge det yttre trycket bestod. Den väsentligare frågan var hur extremisterna skulle förhålla sig efteråt, och hur stora skaror deras paroller skulle förmå mobilisera bland den konstruktiva judenheten.

*

Irgun Zvai Leumi, nationella militära organisationen, grundades av David Raziel under arabrevolten 1937 när extremisterna bröt sig ur Haganah som protest mot "havlaga", parollen om återhållsamhet, som förbjöd repressalier mot den arabiska befolkningen som svar på arabernas talrika mord på civila judar. Raziel, en matematiklärare från Tel Aviv och utmärkt militär taktiker, stupade under strid mot Rashid Alis irakiska upprorsmän

1941 nära Bagdad, där han anförde en Irgunstyrka av frivilliga mot en arabisk oljeanläggning; operationen stod under brittisk ledning, Irgun-männen hade förts med flyg till Habanyeh-aerodromen som var en brittisk bas, och den stupade begravdes vid flygfältet under militära hedersbetygelser, men omständigheterna kring hans död blev aldrig omnämnda av den engelska eller palestinska pressen. Under denna period, när Irgun som följd av kriget inställde alla operationer mot briter, uppstod Sterngruppen ur Irgun (1940) under ledning av Abraham Stern, som vägrade att acceptera några som helst kompromisser med den hatade regimen utan fortsatte ensam sina äventyrliga och brutala aktioner. Stern arresterades slutligen av engelsmännen och nedsköts under flyktförsök 1942, men organisationen bestod.

Irgun proklamerade det öppna "kriget" mot mandatmakten i februari 1944, sedan förtvivlade underrättelser börjat komma från Tyskland och de ockuperade länderna om den påbörjade masslikvideringen av judar, och sedan organisationen hade kommit till slutsatsen att Palestinas uppoffrande krigsinsatser på Englands sida inte förmådde upphäva den brittiska spärren mot judisk invandring. Det har sagts förut och förtjänar att upprepas, att Palestina under denna period var det enda land där en organisation var redo att ta emot stora kontingenter judiska flyktingar, där befolkningen var beredd till vilka offer som helst för att hjälpa; denna möjlighet förblev spärrad av England som enständigt vägrade att överskrida Vitbokens kvota: 75.000

invandrare under fem år, medan miljoner trängde på! I mars 1944 marscherade de nazistiska arméerna in i Ungern; vid årsslutet övertogs den ungerska regimen av nazisten Szalasi som inledde en av de mest brådstörtade och ohyggliga förintelseaktionerna under den nazistiska eran: av Ungerns 700.000 judar överlevde knappt 160.000. Under denna period fanns ännu möjligheter att rädda åtminstone huvudparten av de ungerska judarna över till Palestina, och Turkiet medgav transitering för flyktingarna under förutsättning att Palestina tog emot dem, men Palestinas regering vägrade.

Den engelska blockaden kommenterades av Irgun med ytterst tillspetsade anklagelser: "England saboterade varje försök inom Europa att rädda judiska liv; engelsmännen medverkade aktivt vid förintelsen av vårt folk." Men engelsmännen kämpade fortfarande mot Hitlers arméer, fastän avgörandet redan var i sikte. Så proklamerades den judiska desperationens krig mot mandatregimen, med order att angripa dess institutioner, men undvika att skada armén.

Haganah och den judiska ledningen sökte fortfarande bevara sin lojalitet gentemot England och motsatte sig därför dessa aktioner; enligt uppgifter från Irgun överlämnade Haganah i oktober 1944 ett ultimatum med krav att kampen mot regimen skulle inställas, och när Irgun vägrade utsattes organisationen för direkta påtryckningar varvid medlemmar av Haganah, enligt samma källa, hjälpte engelska Criminal Investigation Department (säkerhetstjänsten) mot extremisterna. Under den-

na period arresterades några hundra Irgun-medlemmar och deporterades av regeringen till interneringsläger i Kenya; deportationerna skedde på grundval av engelska "emergency regulations", utan rannsaking eller dom. Denna splittring utnyttjades av regeringen som också kompletterade sina informationer om Haganah och två år senare arresterades under en stor polisaktion omkring 4.000 personer, misstänkta som medlemmar av Haganah och Palmach. Men redan dessförinnan hade Englands efterkrigspolitik skingrat varje förhoppning om förändringar till det bättre.

Denna utveckling kullkastade den judiska ledningens förhoppningar om politisk återbäring efter kriget och bekräftade eftertryckligen Irguns cyniska bedömning av engelska löften. Men under sommaren 1945 accepterade Irgun ännu en gång temporär vapenvila: man väntade en kärnförändring av den brittiska politiken genom valen.

Två månader före parlamentsvalen hade Hugh Dalton vid en Labourkonferens förklarat att Labour, efter en valseger, var bestämt att göra allt som stod i dess förmåga för att åstadkomma en välmående judisk stat i Palestina. Året tidigare hade Labour sagt att upprättandet av ett judiskt nationalhem förutsatte en omfattande invandring varigenom Palestinas judar skulle uppnå majoritet inom landet, och hade gått längre än någon extrem judisk grupp någonsin hade gått med förslaget att den arabiska befolkningen skulle evakueras från Palestina. Judarna i Palestina och världen över hälsade Labours valseger med begeistring och över-

tygelse att den oberoende nationalstaten äntligen låg inom räckhåll; alla oroligheter upphörde, som man sade: "för att ge Labourregeringen en ärlig chans att visa om den menade allvar med sina löften".

Ingenting av detta inträffade. Av orsaker som Labour inte redogjorde för instruerades Palestinas mandatregering och kolonialministeriet att fullfölja blockadens politik, som Churchill redan 1939 inför parlamentet hade betecknat som ett löftesbrott och ett åsidosättande av mandatet: "Vad skall världen säga om oss, vad skall våra vänner säga? Kommer vi inte att förlora mera i världens ögon, än vi vinner genom lokala administrativa fördelar, om vi vinner något alls?" De vinster som England har kunnat göra genom det dubbla löftesbrottet förefaller vid en analys verkligen minimala, om de existerar alls. Knappt tre år senare upphörde det engelska mandatet över Palestina och mandatregeringen slog igen kontoret och avreste, utan vänner och följd av omvärldens växande tvivel. Nya kvantiteter onödigt blod hann spillas under dessa år.

Den fortsatta blockaden mobiliserade långt större palestinska krafter än tidigare till motstånd mot engelsmännen. I september 1945 underrättades Irgun av Haganahs ledning att denna ämnade uppge återhållsamhetens politik och förena sig med de extremistiska grupperna inom en nationell motståndsrörelse, Tenuat Hameri, under Haganahs kommando men med stor frihet för de olika organisationerna, till vilka också Sterngruppen anslöt sig. Det bestämdes att samarbetet skulle omfatta

aktiva kamphandlingar, men upphöra när någon av organisationerna inställde kampen. Irgun deklarerade för sin del att striden skulle fortsätta till dess engelsmännen utrymde Palestina och överlämnade makten till en judisk provisorisk regering.

De samfälliga operationerna inleddes den 1 november 1945 med omfattande aktioner mot järnvägarna, som angreps på 150 olika punkter över hela Palestina, och anfall mot polisforten, operationer av Haganah mot den brittiska blockaden, mot radarstationer och kustbevakning etc.

Irgun karakteriserade Haganahs politik som en långsam övergång från passivitet till aktiv handling, varunder Haganah steg för steg av erfarenheten tvingades att inse att man slutligen inte vann någonting genom förhandlingar, upplysning, appeller till hedern och förtroende för löften, och att övervåld måste besvaras med våld.

En annan analys av denna process ger vid handen att olika meningar var verksamma inom Haganah och växelvis tog överhanden, under inflytande av de yttre händelserna och de stämningar som dessa väckte hos den judiska majoriteten. Man noterade också inom Haganah en klar konflikt mellan samma krafter som behärskade det judiska samhället som helhet, en konflikt kanske framför allt mellan den gamla ledningens traditionella samförståndslinje och den yngre generationens handlingskrav. Det existerade fortfarande kretsar som hävdade att den väpnade aktionen stred mot judendomens karaktär, att insatsen borde koncentreras på det kulturella uppbyggnadsarbetet, om nödvän-

digt också till priset av självständighetens krav; närvaron av sådana tankegångar hos äldre immigrantgenerationer är förklarlig, det var folk som hade slitit mycket ont och som äntligen ville ha fred. Gentemot dem stod med växande inflytande generationer av yngre invandrare, som hade gått igenom många svårigheter för att uppnå sitt mål, och av Palestinas sunda ungdom som hade växt upp på den mark som judarna av tradition betraktade som sin egen och omfattade idéer helt främmande för den europeiske judens sedan många sekler skolade tålamod och fatalism; judendomens tragedi under naziståren väckte hos Palestinas ungdom ingen resignation inför det oundvikliga, ingen lust att klamra sig fast vid messiasdrömmen eller kulturmissionen eller något annat av de begrepp som användes som surrogat för judarnas krav på mänsklig rätt, förföljelsen besvarades med omedelbar medkänsla och djup solidaritet, en spontan strävan att hjälpa och en spontan protest mot de krafter som motsatte sig hjälpen. Den passiva konceptionen trängdes undan.

Irgun Zvai Leumi, som hade sin ståndpunkt klar om ovillkorlig kamp till slutet, betraktade dessa spänningar inom Haganah som en oförmåga att besluta sig, en oklarhet om målen. Haganahs hållning (egentligen Jewish Agencys hållning) utgjordes, enligt Irgun, av en serie kompromisser mellan öppen revolt mot engelsmännen och en längtan, trots allt, efter de politiska förhandlingarnas goda dagar. Följaktligen, hävdade Irgun, strävade Haganahs ledning ständigt att inskränka aktionen

till en "varningsstöt" för att därefter "retirera och kika om hörnet om engelsmännen skulle lära av läxan". Denna halvhjärtade taktik betraktades av extremisterna som en misstolkning av krigets psykologi och en undervärdering av motståndaren och av hans beslutsamhet att genomföra sina egna planer. Haganah var "rädd att göra motståndaren för stor skada och sökte endast nagga på mandatet, av fruktan för att regeringen vid verkligt hårda slag skulle slå tillbaka med kraft".

En sådan kompromisslinje även inom den aktiva kampen verkade som en spegelbild av Palestinas hela situation under denna tid. England hade nyss stigit fram segerrikt ur kriget mot den nazistiska världsfienten, dess väldiga kraftinsats uppbars ännu av stämningarna från motgångsåren när England under blod, svett och tårar med ett fascinerande uppbåd av sina vacklande resurser och sin andliga kraft motstod Tysklands förödande angrepp. Världsopinionen stod fortfarande under inflytande av dessa syner, och att svänga den till förmån för en liten grupp misshandlade och förrådda judar låg uppenbarligen inte inom möjligheternas gräns. Den engelska nyhetstjänsten dominerade Palestina och de palestinska tidningarna stod under engelsk censur; terrorakter mot mandatet skulle kommenteras som handlingar av galna fanatiker, som av egoistiska skäl glömde att England hade utkämpat kriget också för judarna. (Hur många gånger har vi hört dessa invändningar?) Världen hälsade freden på nazismens spillror, skulle världen ha rättskänsla och sinnesnärvaro nog

för att konsumera anklagelser mot en av de stormakter som skulle återuppbygga freden? Det sannolika var att terrorn hårdast skulle drabba judarna själva.

Vilka reella möjligheter hade dessutom några tusen palmach och några tusen terrorister, trots all sin desperation och sitt förklarliga hat, att knäcka ryggraden på Palestinas regim som stöddes av 100.000 ökensoldater med fullständig modern utrustning? Inte någon annanstans hade en motståndsrörelse kämpat under svårare fysiska betingelser: utan trygga baser bland skogar och berg, utan terrängskydd, utan utrymme, inom ett område som var fullständigt öppet för insyn och kunde genomkorsas av motoriserade styrkor på några timmar i varje riktning, hänvisad att organisera sig och gömma sig endast inom befolkningens massa, under polisens ögon. Världen har lätt att känna indignation om dess symboler angripes, men mycket svårt att engagera sig för en förtryckt minoritet. England var symbolen, judarna minoriteten, och om England satte sig bastant och tungt på judarna skulle många säga: "De har förtjänat det." Det gällde att protestera, men inte för högt, att angripa, men inte för hårt. Endast genom en långsam process kunde världsopinionen bringas att inse att någonting ändå inte stod rätt till och fråga vad. Om några år, kanske tidigare, kunde Palestinafrågan framläggas inför världsrådet, detta var ännu en chans, men kanske den sista på länge, och det gällde att inte fördärva den.

Så ungefär kan man förmoda att Jewish Agency

resonerade när den inskränkte sig att endast "nagga på mandatet" och handlade mot sin egen innersta övertygelse genom att stundom vända fronten mot extremisternas terror; men det var säkerligen inte lätt.

Under denna period genomförde motståndsrörelsen en serie angrepp mot brittiska förläggningar och depåer, mot militärflygfält där åtskillig materiel förstördes, mot Criminal Investigation Departments kontor där man förstörde polisens kartotek över den underjordiska rörelsen. De brittiska styrkorna svarade med flera attacker mot judiska jordbrukskolonier som genomsöktes efter vapen. Ofta flammade strider upp. Haganah kom över detaljerade planer för en omfattande regeringsoffensiv: masshäktningar av ungdom, angrepp mot judiska samhällen, arrest av Jewish Agencys ledare. Planen offentliggjordes omedelbart genom kommunikéer och via radion, som förklarade att motståndet skulle fortsätta "också om brittena bombar oss". Den sista kombinerade operationen av motståndsrörelsen ägde rum vid mitten av juni 1946 med Irgun-attacker mot brittiska järnvägstransporter, angrepp av Haganah mot gränsbroarna och en raid av Sterngruppen mot järnvägens verkstäder i Haifa. Haganah förlorade fjorton man under dessa strider, endast två av dem blev någonsin återfunna.

Två veckor senare, den 29 juni 1946, inledde mandatregeringen det planerade angreppet: regeringsstyrkor ockuperade Jewish Agency och fängslade flera framstående judiska ledare, angrep under strid samhället Yagur, beslagtog vapen,

arresterade omkring 4.000 man och sände dem till interneringsläger. Denna maktdemonstration utlöste ett fyrverkeri av protester och kampappeller från judisk sida. En proklamation från Haganah, utfärdad den 1 juli 1946 meddelade:

"England har förklarat det judiska folket krig.

Det judiska folket kommer att svara med krig."

Svaret kom den 22 juli med sprängningen av King David Hotel som gav dystra ekon över hela världen och kom att utgöra den underjordiska kampens klimax. Desperationens kurva hade åter stigit, och kampens appeller klingade högre än de röster som fortsatte att ropa på moderation.

King David Hotel hyste det brittiska högkvarteret för Palestina, förvaltningens central. Redan flera månader tidigare hade Irgun Zvai Leumi utarbetat en plan för sprängningen av denna byggnad, "en stöt mot kolonialmaktens positioner, hårdare än något slag som denna makt på någon plats har utsatts för". Haganahs ledning hade avvisat förslaget, nu meddelade Haganah att det inte längre motsatte sig en sådan aktion. (Moshe Sneh, ledaren för en vänsterfalang inom Jewish Agency, lär ha varit en av de drivande krafterna bakom detta samtycke.) På eftermiddagen den 22 juli trängde några medlemmar av Irgun genom Café Regence ner i hotellets källare och anbringade bomben där. Aktionen var våghalsig, eftersom varje deltagare riskerade hängning om han blev tagen; likväl genomfördes den enligt uppgjord plan.

En halvtimme före sprängningen underrättades

britterna på telefon att hotellet hade minerats och uppmanades att lämna byggnaden. Hotellchefen varnades på samma sätt och lyckades utan svårighet evakuera de fåtaliga gästerna, den arabiska personalen i köket uppmanades av attentatsmännen själva att rymma fältet och lade benen på ryggen; spränggruppen förlorade några dyrbara minuter i källaren för att ställa in tiduret exakt på det angivna klockslaget.

Extremisterna hade emellertid underskattat imperiets envishet och övermod. Chefssekreteraren vid högkvarteret, Shaw, vägrade finna sig i att bli kommenderad av några judar och förbjöd sina tjänstemän att lämna byggnaden inom given tid: "Jag är här för att ge order, inte för att lyda." Shaw överlevde den våldsamma krevaden och blev senare avskedad, men nära hundra personer omkom när hotellets ena flygel störtade in, bland dem också ett antal judar. Den planerade demonstrationen som skulle ödelägga förvaltningens byråer vändes i en fruktansvärd tragedi, en blodig symbol över oförenligheten av engelska kolonialintressen och judiska anspråk i Palestina. För världssopinionen framstod King Davids ruiner som ett makabert uttryck för den vettlösa kamp som fördes i det Heliga landet, många judar också inom Palestina reagerade på samma sätt, röster höjdes åter mot kampen.

Irgun Zvai Leumi påtog sig som vanligt öppet hela ansvaret för attentatet. Haganah anklagade Shaw som den direkt ansvarige för offren. Jewish Agency fördömde bittert kampmetoder som krävde

ett sådant pris. Den nationella motståndsfrenten föll sönder.

Efter sprängningen av King David Hotel upprättades de engelska skyddszoner, som ännu denna vår styckade sönder Jerusalem med barrikader av taggtråd; förvaltningen barrikaderade sig bakom flerdubbla spärrar, ingen utan särskilt certifikat fick längre beträda dessa områden som ställdes under bevakning dygnet runt. Irgun-männen hänskrattade: "Vi har förvisat engelsmännen till engelska ghetton!" Senare proklamerades skärpt utgångsförbud för Tel Aviv, och under fyra dagar genomsökte arméns förband och avdelningar från Criminal Investigation Department systematiskt kvarter efter kvarter på klappjakt efter judiska terrorister; ingen jude hade under dessa dagar rätt att uppehålla sig utomhus. När razzian var fullbordad utfärdades en regeringskommuniké som via Palestinaradion meddelade att inga terrorister längre befann sig inom Tel Aviv. Meddelandet gavs klockan 14. Klockan 17 meddelade Irgunradion via en hemlig sändare att organisationen var obruten, att motståndet skulle fortsätta som förut, och tackade invånarna i Tel Aviv för deras solidaritet.

Men motståndsfrenten förblev splittrad. På hösten 1946 riktade Haganah ännu en uppmaning till Irgun att inställa alla kamphandlingar. Anledningen var nya förhoppningar om en fredlig lösning av konflikten: Jewish Agency hade hållit sin stora Pariskongress, där tanken på en uppdelning av Palestina hade dryftats såsom kanske den enda

möjligheten att uppfylla kravet på en judisk stat, man väntade förhandlingar med engelsmännen och med världsrådet och var beredd att räcka handen till försoning; mycket starka krafter inom den judiska ledningen syntes fortfarande stöda Chaim Weizmanns uppfattning att samförstånd med England slutligen var den enda garantin för Palestinas fredliga framtid.

Ledningens fredsappell till extremisterna oinlettgjordes av den principiella frågan om Palestinas uppdelning. Extremisterna var döva för de artificiella tongångarna vid världsrådets plena, de förutsåg den kompakta uppmarschen av krafter beredda att sabotera varje försök att upprätta en judisk stat, vilka eftergifter judarna än gjorde för att nå en sådan lösning, och de vidhöll att den väpnade kampen var det enda värdiga och effektiva svaret från judarnas sida. Irgun vägrade att godkänna någon styckning av Palestina, som redan hade styckats för ett kvartssekel sedan, när Transjordanien avskildes, utan begärde hela området väster om Jordan och förberedde sig att fortsätta striden mot varje förslag som inte baserade sig på denna geografiska areal. Hela området var här liktydigt med ett medelstort svenskt landskap, större än Värmland, mindre än Dalarna, ett område där nya hundratusental flyktingar skulle beredas plats: den geografiska realismen stod här emot den politiska realismen, som krävde ytterligare modifikationer om statskravet överhuvud skulle erhålla världsrådets stöd.

Medan diskussionen om en delning pågick inträff-

fade nya händelser som ytterligare skärpte förhållandet mellan mandatmakten och judarna. En sextonårig pojke, Alex Rubowitz, medlem av Irgungruppen, häktades av engelsmännen och avled under polisförhören, då fången underkastades tredje graden. Hans misshandlade kropp blev överlämnad av polisen till araberna som smusslade bort liket, troligen brände det. Förhören leddes av en engelsk polismajor, Roy Farran.

Farran hade våren 1947 överförs från armén till polisen, efter flerårig krigstjänst varunder han hade vunnit åtskilliga utmärkelser. På årsdagen av Rubowitz' död, under de första dagarna av maj 1948, anlände ett paket till Farrans föräldrahem i England och öppnades av misstag av brodern, Rex Farran, som avled två timmar senare, dödligt skadad av en bomb som var dold i en Shakespeare-volym i paketet. Händelsen blev en pressensation och vållade en våg av antisemitism över England, där ingen tvivlade på att bomben var arrangerad av de judiska terroristerna som sökte hämnd för kamraten. Roy Farran hade av en tillfällighet undgått döden och höll sig dold en tid av fruktan för nya attentat, medan kommentarerna till sprängningen sysslade med hans insatser under kriget. Det nämndes att Farran för ett år sedan hade anklagats för mord på "en judisk terrorist, vars kropp emellertid aldrig återfanns" samt att Farran hade blivit "frikänd" efter en rättegång i oktober 1947.

Denna rättegång framstår som ett karakteristiskt exempel (bland flera andra) på den nedtystnings-

politik som bedrevs av mandatregeringens underinstanser, där samhörigheten inom personalen var viktigare än en judisk pojkes död, liksom själva dödsfallet utgör ett prov på det polisvälde som bedrevs utanför regeringens omedelbara synkrets.

Enligt Jewish Agencys talesman blev Rubowitz' död först känd av Farrans närmaste chef, Fergussen, som rådde Farran att rymma fältet, innan han rapporterade saken till högre ort. Farran begav sig till Transjordanien. Rapporten nådde Palestinas överkommissarie, Sir Allan Cunningham, som uppbragt begärde en undersökning. På anmodan av Fergussen återvände Farran till Palestina, arresterades, kvarhölls under två dygn i skyddshäkte, men rymde igen efter ett besök på en restaurang med sina båda vaktare, söktes förgäves i Syrien, anmälde sig efter tio dagar åter självmant hos Palestinas myndigheter, ställdes inför krigsrätt men förnekade kategoriskt sin skuld. Fergussen inkallades som enda vittne, men vägrade att avge vittnesmål förebärande att det kunde skada honom själv, varpå målet avskrevs. Fergussen begärde därpå avsked, och Farran lämnade åter Palestina och uppenbarade sig inom kort i England, där han hälsades som "krigets mest dekorerade soldat" och mottog ännu en dekoration. Våren 1948 började han publicera en serie sensationsartiklar om Palestina under rubriken: "Jag är för araberna. De förtjänar att segra." Två polismän som hade assisterat Farran under förhöret med Rubowitz hördes aldrig av.

Sommaren 1947, medan dessa händelser ägde rum, hängdes i Acres straffängelse en grupp judiska

extremister, med Irguns terminologi "mördades genom hängning." En centralfigur bland de avrättade var Dov Gruner, som vägrade att ansöka hos regeringen om benådning därför att han liksom de andra principiellt förnekade regeringens ställning och domstolens rätt att förhöra eller döma judiska fångar. För extremisterna var mandatmakten ingenting annat än en ockupationsmakt med självtagna rättigheter och den bekämpades av extremisterna genom krig. Irgun fordrade, utan resultat, att arresterade extremister skulle behandlas som krigsfångar och icke som lagbrytare, eftersom de inte erkände lagen. Som replik på hängningen av Dov Gruner och hans kamrater avrättade Irgun kort därefter två engelska polissergeanter, Paice och Martin, vilket väckte en skandalartad reaktion världen över; hängningarna av judar upphörde.

Andra episoder flammade upp som irrbloss men glömdes snart igen under denna period, när långt mäktigare händelser tog världsopinionens uppmärksamhet i anspråk. Delningsplanen för Palestina höll på att definitivt ta form och skulle efter några månader föreläggas världsrådet för beslut.

Utanför diskussionen om kampmedlen uppvisade Irguns program många generella likheter med den uppfattning som företrädades av sionisternas majoritet, huvudsakligen baserat på judiska nödvändigheter. Ännu sommaren 1947, under ett hemligt samtal med Sandströmskommissionen, förklarade Irgun-chefen att organisationen med Palestina förstod "landet väster och öster om Jordan", sådant det framgick av historiska definitioner och sådant

det hade existerat före den första delningen 1922. Senare syntes Irgun ha uppgivit även detta krav, som troligen saknade alla utsikter att finna stöd hos världsoptionen och hos den samförståndshungriga judiska majoriteten, och begränsade sig enbart till västområdet; kravet på Transjordanien var "inaktuell" medgav en Irgun-ledare. Det väsentliga var att upprätta en judisk nationalstat under en judisk regim, som kunde trygga invandring (Irgun sade: repatriering) av hundratusentals judar för vilka Palestina var deras enda chans att uppnå en människovärdig tillvaro efter långa år av misär.

Genom närvaron av dessa invandrarskaror, människor som skulle registrera sig som Palestinas medborgare så snart blockaden upphävdes, ägde judarna *de jure* majoritet i Palestina, hävdade Irgun: när blockaden upphörde skulle judarna inom kort också vinna en majoritet *de facto*. För dagen var närmaste målet en provisorisk palestinsk regering med uppgift att genomföra repatrieringen av dem som önskade komma tillbaka. När denna historiska process var avslutad och de europeiska lägren tömda skulle den provisoriska regeringen avgå och allmänna val hållas (gärna under internationell kontroll, liksom hela invandringen) med deltagande både av judar och araber, för att upprätta Palestinas första folkvalda parlament och regering; arabiska ministrar skulle ingå i ett sådant kabinett, kanske skulle också en arabisk vicepresident tillsättas. Det var naturligtvis svårt att säga hur länge den provisoriska regeringen skulle fungera, men

invandringen behövde inte ta lång tid i anspråk om moderna kommunikationer anlätades, och stämningen bland invandrarna var sådan att också stora svårigheter kunde övervinnas, man var beredd att leva i tält om det var nödvändigt; många av de judar som väntade på inresa hade bott i läger sedan mer än åtta år, först i nazistiska utrotningsläger och därefter under segermakternas beskydd, alltså i läger. Irgun sade att organisationen var beredd att upplösa sig när de här skisserade målen var uppnådda.

Även delningsbeslutet, som hackade upp Palestina ännu en gång och kvarlämnade åt judarna ett område knappt större än Skåne (men mycket fattigare) väckte sannolikt känslor av tillfredsställelse bland extremisterna: mandatet skulle upphöra. Åsynen av den brittiska förvaltningen som packade sina kappsäckar måste ha verkat stimulerande på dem som sedan tio år hade slagits mot denna regim, och de upprop som under dessa veckor klistrades upp på husväggarna av Irguns maskerade ungdomar (aktsamheten mot CID:s agenter bestod) talade ibland med en humoristisk underton som oförmedlat födde skrattsalvor på gatan. Irgun kommenterade engelsmännens förestående evakuering från Palestina och tog för givet att "humanitära hänsyn säkerligen skulle behärska United (?) Nations under denna procedur, engelsmännen skulle säkert inte behandlas på samma sätt som 'Exodus' passagerare eller andra som hade kolliderat med blockaden"; man rekommenderade England som ett land "fullt av naturskönhet, yppig

grönska, blomstrande odlingar och den yppersta historiska och kulturella tradition som något folk kan önska sig" samt anmärkte att "engelsmännens nerver säkert skulle må mycket gott, så snart engelsmännen slutade upp att gå andra på nerverna" etc. Dessa upptåg blandades emellertid snart med nya kampstämningar när det blev klart att en väpnad uppgörelse inte kunde undvikas och att de återstående månaderna före mandatregimens sorti skulle bli svårare än några som Palestina dittills hade bevittnat.

Ännu en dyster sida av förhållandet extremister-engelsmän var de deporterades belägenhet i Kenya, där nära 300 judar fortfarande hölls fångna på Special Camp Gilgil, åttio kilometer söder om ekvatorn, utan någon klarhet om vad som väntade dem efter mandatets slut. Färska uppgifter om dessa deporterade lämnades mig av chefsrabbinen för Johannesburg, dr Lewi Rabinowitz, som på uppdrag av sydafrikanska sionistiska rörelsen under februari hade inspekterat lägret och bott någon tid bland internerna och under deras villkor.

Alla deporterade utom tre kvarhölls på grundval av mandatregeringens "emergency regulations", alltså på blotta misstankar om terroristisk verksamhet, utan dom. De tre undantagna hade rannsakats inför domstol men kunde inte fällas och försattes i frihet, men arresterades igen bokstavligen på domstolens trappa av Criminal Investigation Department som sände dem till Gilgil. Av de deporterade var 28 personer under 20 år, 62 över 30 år och de övriga mellan 20 och 30. En grupp på 36 man

hade tjänstgjort som frivilliga vid brittiska armén mellan 3 och 5 år, och några av dessa hade senare, när de redan befann sig i lägret, tilldelats brittiska förtjänsttecken. Omkring 100 av dem var infödda palestinensare och över 100 hade levt i Palestina sedan mer än 15 år. 37 var gifta; 20 hade universitetsgrad.

Det var inte fråga om kortvarig arrest: man hade att göra med ett formligt koncentrationsläger för "opålitliga element". 36 av fångarna hade varit internerade mellan 5 och 7 år, 94 mellan 3 och 5 år, 125 mellan 1 1/2 och 3 år, 32 kortare tid. Några individuella fall: Zwi Pick arresterades 1944 i Tel Aviv och dömdes till 18 månaders fängelse för innehav av en pistol som enligt uppgift var obrukbar; då var han 15 år gammal. Man meddelade (vilket inte kunde verifieras) att han under förhören blev underkastad "tredje graden" med istoryr. När strafftiden var avtjänad häktades han utanför fängelseporten av säkerhetstjänstens folk och fördes till Gilgil. En annan intern, A. Basch, hade tjänstgjort vid brittiska armén och togs som krigsfånge av tyskarna i Grekland 1941; efter fyra år i tyskt krigsfängeläger blev han befriad, tillbringade tre månader i brittisk militärcamp, häktades därefter och sändes till Gilgil.

Trakten kring Gilgil var ödslig och utsatt för sandstormar, de internerade levde bakom taggtråd och höll krafterna uppe med hjälp av extraransoner som de köpte från polisens kantin för de tre pund per månad som tillkom internerna men som innehölls och kunde användas endast för sådana inköp.

För att försvåra flyktförsök hade en oroskampanj pågått inom den lokala pressen som beskrev internerna som "terrorister" och "brottslingar" och spred ut antaganden att flyktningarna kunde mörda hela familjer och våldföra sig på kvinnor om de slapp lösa. Andan inom lägret hade varit god och många hade ivrigt ägnat sig åt studier med hjälp av äldre kamrater, man talade om "Gilgil-universitetet"; men efter delningsbeslutet hade en oro inträtt som följd av mandatmaktens fortsatta tystnad, stämningen började svänga mot förtvivlan och man hörde ofta paroller om kollektiv hungerstrejk; lägerledningen mottog dagligen upprörda frågor om internernas framtid, men svarade att transportsvårigheter ännu hindrade en hastig upplösning av lägret; studiearbetet hade eftersatts.

Dr. Rabinowitz hade besökt mandatregeringens First Political Secretary, F. Strangeways, som inte korrigerade någonting av delegatens framställning men sade att frågan om lägrets upplösning under alla förhållanden måste uppskjutas tills de återstående brittiska trupperna hade lämnat Palestina, alltså efter den 1 augusti. Just denna möjlighet oroade emellertid de deporterade och deras företrädare, som hävdade att mandatregeringen, som hade internerat männen, också var den enda juridiska instans som kunde försätta dem i frihet, varför de deporterade efter mandatregeringens upplösning riskerade att bli "glömda", utan möjlighet för de judiska instanserna att ingripa. Dr. Rabinowitz var född i England och hade under femton år tjänstgjort som fältpräst inom brittiska armén, men när

jag frågade honom om hans intryck av vad han nyss berättat och dess relation till vedertagna västerländska rättsnormer, sade han:

— Man måste glömma allt sådant där, när man börjar granska förhållandena kring Gilgil.

*

Stormen bullrade bland palmkronorna och drev det tunga slagregnet över gatan: när enstaka bilar passerade förbi flög regnblänket nästan horisontalt genom ljusknippena från deras strålkastare. Det var ett av dessa palestinska oväder när naturen på några dagar tycks önska kompensera människorna för den långvariga torkan och när strömmar av grumligt vatten plöjer egna fåror genom åkrarna, gräver upp de späda apelsinträden och förvandlar öknens förtorkade waadis till bubblande forsar som för många dygn avskär de små kolonierna från tillförsel. En teatralisk och tragisk kväll, full av stönanden och bullrande applåder från havet och vindens skrik.

Jag stod vid hörnet av Yarkon street med rockkragen uppfälld och regnet flödande från hattbrättet och väntade på Irguns kontaktman som hade placerat mig där och sedan försvunnit för att hämta en bil. Några veckor tidigare hade han sökt upp mig på hotellet och utan omsvep presenterat sig som ombud för Irgun Zvai Leumi samt frågat om jag var intresserad av material om organisationen och senare av ett samtal med dem. Irguns press-tjänst visade sig vara bättre organiserad än hos någon av de andra grupperna, Haganah inräknat;

hos Haganah träffade man många angenäma människor som visade gästfrihet och vänskap men glömde stoffet, hos dem hade man intrycket av en stat i vardande, en stat som ännu inte hade funnit tid att organisera alla sina funktioner men som redan upplevde desillusionens komplex; en Haganah-man hade nyligen sagt: "Vad tjänar det slutligen till allt vad man skriver om oss, vem kommer att läsa det?" Irgun förmedlade dagliga kommunikéer och passade tiderna på minuten.

Så också denna kväll: mannen hade kommit på utsatt tid och vi hade gått ut tillsammans, och nu stod jag och väntade på bilen och undrade om de skulle binda för mina ögon, som de hade gjort med några andra journalister. Det var svårt att träffa organisationens ledning, förra året hade några medlemmar av den anglo-amerikanska kommissionen sökt kontakt med dem, men avvisats av säkerhetsskäl. Jag vände ryggen mot blåsten och stod med ansiktet mot en hög trädgårdsmur; på muren som upplystes av en häftigt svängande gatlykta, syntes två rader hebreiska bokstäver, därunder en kartkontur över det historiska Palestina före 1922 med en utsträckt arm som kramade ett gevär, och under kartan ytterligare två rader engelsk text: "British invaders, out of our contry!" Den välkända Irgunparollen var målad på många väggar, redan blekt av vädret.

Bilen kom plötsligt, svängde upp vid trottoaren, och de slog upp dörren; där inne satt Irgun-mannen och framför honom ytterligare tre män med sportmössor som skuggade ansiktena, och i baksätet en

ung flicka i trenchcoat med glada ögon. De bråkade inte med bindel, allt föreföll ske helt öppet, antagligen var adressen tillfällig och kunde avslöjas utan risk.

Vagnen körde hastigt uppför Allenby road, som hade fått namn efter den brittiske generalen Allenby som under förra kriget hade marscherat in i Palestina, förbi Mograbi-teatern och torget med den höga klockpelaren från vilken jublande ungdomar nyligen med sionistiska flaggor hade hälsat beslutet om den nya staten, vidare mellan flammande neonskyltar och upplysta barer, över tvärgatorna som låg i eldlinjen från Hassan Bek, över den stora Rotschild-boulevarden, som hade planerats med övermodig bredd av Dizengoff för trettio år sedan, när schakalerna tjöt på Tel Avivs sanddyner, och som ändå snart hade blivit för trång för den växande staden, svängde in bland de dunkla smågatorna nära Jaffagränsen, bland skuggorna, och stannade slutligen framför ett prång mellan två hus där regnet bubblade i pölarna. Tre av oss småsprang in genom prånget med uppfällda kragar, fann en port och trevade oss uppför en trappa till ett kontor, där jag började dra av mig den våta regnrocken, medan min följeslagare med stram givakt rapporterade in mot ett upplyst rum.

Mannen som representerade Irgun överraskade inte genom sitt yttre, snarare tycktes hans uppträdande bekräfta karaktären hos denna underjordiska organisation som slogs hänsynslöst och självupporande under hämndparollen "öga för öga och bomb för bomb" och som fordrade övertygelse och hän-

givenhet för uppgiften av sina medlemmar och skolade dem till kamp för principen. Han var omkring trettiofem år men föreföll åtskilligt äldre, var vårdslöst och enkelt klädd, vaken men utbränd, intelligent, cynisk, fanatisk men illusionslös, överspänd, en representant för ett folk som slåss med ryggen mot väggen och fortsätter att slåss därför att det inte längre ser någon utväg.

En lågmäld fanatiker: han talade utan att höja rösten, men mycket av det som han sade lät som ett skrik. England var huvudfienden, förklarade han, England var ansvarigt för händelserna i Palestina och för judarnas aktuella svåra läge. I grunddrag skilde sig hans uppfattning inte väsentligt från de synpunkter om Englands aktiva palestinska politik som man hörde också från moderata judiska kretsar: påståenden om obstruktion och sabotage, England som arrangör av oroligheterna och gynnare av den arabiska krigspolitiken.

"Vi har aldrig betraktat Palestina som en judisk-arabisk tvist, utan som en fråga mellan engelsmän och judar."

"England söker ännu en gång förvandla oss till skyddsjudar, inspärrade i en ghetto utan resurser att ta emot invandrarna och att hävda vår självständighet."

Irgun-mannen drog de yttersta konsekvenserna av denna argumentering: kamp mot England tills den siste brittiske soldaten lämnade palestinsk mark var den enda möjligheten att vinna självständighet och stat, och Irgun förde denna kamp och var berett att fullfölja den så länge det fanns en Irgun-soldat

som kunde hantera vapen. Han ansåg att organisationens kamp medförde de eftersträlvade resultaten, framtvingade Englands reträtt, utgjorde den främsta anledningen till denna reträtt; disproportionen mellan imperiet och dess motståndare föreföll mig alltför stor för en sådan återbäring; han hävdade att det ändå förhöll sig så.

Irgun räknade inte med ingripande utifrån i form av en internationell styrka, förklarade han, judarna måste förbereda sig att försvara Palestina med egna krafter, han hoppades att de nödvändiga vapnen skulle lämnas judarna från den fria världen. Hur ställde sig Irgun till den teoretiska möjligheten av sovjetrysk hjälp?

"Vi befinner oss inte i sådant läge att vi kan avböja hjälp från vilket håll den än skulle komma."

Han lämnade en översikt över de aktuella spänningarna mellan oliktankande judiska grupper, men ansåg inte att de numera spelade stor roll, det växande nationella motståndet verkade som en utjämningsprocess. (Ryktet hade redan gjort gällande att underhandlingar pågick mellan Haganah och Irgun om möjligheten att inrycka extremisterna under Haganahs kommando för att samla alla vapenföra krafter på den gemensamma fronten.) Han medgav att många judar stod i opposition mot extremisternas aktivitet, förklarade att fridsamheten var en tvåtusenårig tradition hos detta folk, som hade uthärdat allt men aldrig gripit till vapen för att försvara sin rätt, och att kampen hade kommit som en chock för dem. Hans framställning av relationerna mellan Haganah och Irgun i dess

historiska faser har delvis tidigare relaterats här. När samtalet led mot slutet lutade han sig tillbaka i stolen, utbränd och trött, sade:

"Vi frågar inte efter världens medlidande, det är kyrkogårdens och gravens medlidande. Vår övertygelse är att vi måste strida, om vi skall ha någon chans att överleva. Kampen är ingen ledande princip för oss, utan en bitter nödvändighet och en tragedi. Vi inser att vi därigenom drar många svårigheter över vårt folk. Likväl måste kampen fortsätta. Det är en existenskamp. Om våra kamrater stupar är det en död som öppnar portarna till livet."

För motargumentering fanns inte stor plats: den sionistiska staten föddes under smärta, och smärtan var mycket gammal. Hans förklaringar hade demagogisk klang, men var de demagogiska? Enbart under denna generation hade judendomen gjort erfarenheter av vilka många inte kunde uttryckas i ord. Vad hade dessa offer givit judarna annat än det som Irgunmannen kallade kyrkogårdens medlidande, annat än likgiltighet? Det underliga var inte att en extremistisk grupp existerade som förde fram kampen som enda alternativ, det underliga var att extremisterna trots allt var en minoritet, att de inte alla tänkte och handlade på detta sätt.

Dagarna fortsatte att foga trista bitar till den historiska tavlan av besvikelse och misär. Mot denna bakgrund liknade Irgunmannen inte någon demagog utan ett skadskjutet djur, som fortsatte att försvara sig, och bakom honom stod den ändlösa raden av desperata, förpinade, reella judiska ansik-

ten... Regnet fortsatte att trumma mot stenläggningen när jag kom ut i gränden, där bilen fortfarande väntade. Det var ett dystert regn.

*

Förhandlingarna mellan Irgunledningen och Haganah om sammanslagning av organisationerna fortsatte under de följande veckorna, medan dagshändelserna skrev Palestinas blodiga krönika om staten Israels födelse. Vägarna låg under växande anfall, transportbilar brann som förut med sina dödade förare, nya rapporter kom om anhopningen av arabiska krigare mot de judiska linjerna. Det var ytterst angeläget att sammanföra kadrerna, att underordna de militära aktionerna den totala strategin inom Palestinas begränsade areal som redan var söndersliten av kampen. Haganahs folk hade gång på gång ingripit för att hindra krigshandlingar av Irgun som föll utanför den gemensamma planen och störde den.

Den 11 april, medan Haganah sedan flera dagar kämpade mot araberna vid Mont Castel under försök att spränga en av de starkaste arabiska angreppsbaserna mot Jerusalemvägen, marscherade en avdelning Irgun-soldater från Jerusalem mot bergsbyn Deir Yasin som angreps med granatkastare och rensades med automatvapen under en massaker som kostade över 200 araber livet, bland dem många kvinnor och barn. En trasig hop fångar drevs från byn mot Jerusalem och fördes genom gatorna, tills Haganah avbröt det brutala spektaklet och överlämnade araberna till den brittiska polisen.

Aktionen utlöste indignerade protester som inte minskades av en Irgun-ledares förklaring att organisationen beklagade de oskyldigas död och att en högtalarvarning före angreppet hade givits till byborna att utrymma området, som beskrevs som en stödjepunkt för utompalestinska krigare. Jewish Agency uttalade offentligt sin avsky över dådet: trots arabiska våldsakter kunde ingenting ursäktas en sådan handling, som stred mot det judiska samhällets anda. Haganah meddelade att Genèvekonventionens lagar fortfarande gällde för den judiska armén, oavsett hur judiska fångar behandlades, och appellerade till alla parter att respektera civilbefolkningens rätt och begränsa konflikten till ramen av ett "civiliserat" krig, om konflikten inte kunde undvikas. Anklagelsen mot Irgun var oförblommerad och bitter:

"Deir Yasin var inte något militärt mål, denna by var en av de fåtaliga som fortfarande avböjde gerillaarméns infiltration. Morden fortgick hela dagen, sedan byn hade erövrats, och skedde inte under strid utan med kallt blod, för att mörda. När Haganahs trupper kom till platsen försvann de sista resterna av Irgun-styrkan och lämnade byn och Jerusalems förstäder utan skydd mot en arabisk replik. Haganah tvingades att besätta byn, och den kommer att tillse att de mördade jordas och det stulna återlämnas till de rätta ägarna..."

Dagen efter massakern vid Deir Yasin beslöt sionistiska generalrådet med knapp majoritet att upprätta samarbete med Irgun Zvai Leumi om organisationen underställde sig ett centralt kom-

mando. Beslutet fattades med 39 jaröster mot 32 från arbetarpartiet Mapai (Ben Gurion) och Förenade arbetarpartiet (Moshe Sneh), och motiverades med nödvändigheten att säkra samhället mot separata handlingar som endast kunde skada samhället militärt, moraliskt, politiskt. Den extremistiska rörelsen som hade fötts under desperation och existerat under tryck, hotade att bilda ett svårläkt sår på den judiska statens kropp. En självsanering genom samarbete och central kontroll var för dagen den enda möjlighet som stod öppen.

Den 27 april accepterade Haganah enligt generalrådets beslut att mottaga Irgun under sitt kommando; motsättningen var därmed ännu långt ifrån löst. Långt senare, under samtal med en Irgun-soldat, nämnde jag aktionen mot Deir Yasin som exempel på en handling ovärdig den judiska traditionen och den judiska statens konstruktiva idéer. Han frågade hur länge man skulle ockra på dessa traditioner och på den judiska fredsviljan, och sade likgiltigt att om man blev angripen så måste man slåss och att om araberna slog ihjäl hans barn så skulle han slå ihjäl deras barn, och att han inte fann någonting orätt i det.

"Öga mot öga."

Han kom från koncentrationsläger, som han hade överlevt, utsliten till kropp och själ, och han hade sett många döda.